

О. П. Невельська-Гордєєва,
доцент кафедри історії держави і права
України та зарубіжних країн Національно-
го юридичного університету імені Яросла-
ва Мудрого, кандидат юридичних наук

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НОРМАТИВНОГО ПОЛЯ

У сучасній науковій літературі популярними стали терміни «нормативне поле», «правове поле», «нормативно-правове поле», «законодавче поле», «нормативно-законодавче поле». Також в окремих статтях можна зустріти поняття «індивідуальне нормативне поле», «первинне правове поле» та «вторинне правове поле», «соціально-нормативне поле». Одні автори застосовують «нормативне поле» й «правове поле» як синоніми, інші, навпаки, підкреслюють різницю. Отже, термін «нормативне поле» сьогодні набув популярності. Однак проблема його застосування полягає в тому, що, незважаючи на широку уживаність, практично відсутня дефініція цього поняття. Дійсно, цей термін в літературі може використовуватися як "знакове" слово, що задає "пізнаваний" зміст реченню, як метафора, як усім відома, широко уживана, наукова категорія.

Сам факт наявності не одного, а множинності термінів (нормативне поле, законодавчо-нормативне поле, законодавчо-правове поле, внутрішнє правове поле, поле правого регулювання, законодавче поле, нормативний простір, правовий простір та ін.) свідчить не на користь відпрацьованості використовуваної термінології. В одних текстах законодавче і нормативне поля тлумачаться як різні, в інших, навпаки, поєднуються в єдине законодавчо-нормативне поле.

Логічне відношення між категоріями "нормативне поле" і "правове поле" нами розглядається як підпорядкування (координація), де перше поняття є підпорядковуючим (більшим за обсягом, родовим), а друге – підпорядкованим (меншим за обсягом, видовим). Правове поле – це система дозволів та обмежень у соціальній реальності, що випливає з існування юридичних норм. Нормативне поле розуміється як ієрархічна структура, сукупність усіх різноманітних соціальних норм – правових, моральних, релігійних, локальних, корпоративних) існуючих у взаємодії один з одним і утворюючою. Виходячи з таких дефініцій логічно обґрунтовується розведення законодавчого й нормативного полів, бо перший термін підпорядковується другому, а застосування у літературі категорії «законодавчо-нормативне поле» підкреслює, що мова йде лише про юридично-закріплені норми в чинному законодавстві.

В сучасній правовій науці знаходимо різні точки зору на зміст категорії «нормативне поле»: Б. Й. Бляхман розглядає «нормативне поле» як єдину сукуп-

ність системи законодавства й системи прав людини, С. С. Сливка наполягає на двухрівневій конструкції: вище поле та елементарне, М. В. Попович розводить «нормативний простір» як систему взаємозалежних вимірів та «нормативне поле» як реалізований простір, «реальність, яку ми вимірюємо і в якій встановлюємо її структуру». З нашої точки зору, нормативне поле – це простір буття норм. Воно містить у собі норми – правові, релігійні, моральні (секуляризована мораль, на відміну від релігійної), психологічні та інші. Нормативне поле надається людині в процесі життєдіяльності під час виховання, знайомства з нормативно-правовими актами, міжособистісного спілкування, при реалізації віросповідання тощо. При наявності низки норм, що не співпадають у нормативному полі, особистість вимушена здійснювати процес самовизначення. Так, правова норма може рекомендувати дію, а релігійна – утримування від дії (наприклад, релігійна норма пропонує утримуватися від розлучення, а правова – дозволяє розірвати шлюб). Індивідуальне нормативне поле – це ієрархія норм, привласнених суб'єктом.

У сучасному нормативному полі спостерігаються тенденції розширення кола допустимості норм: раніше неприйнятні норми сьогодні популяризуються як цілком припустимі. Ситуація постійного збільшення обсягу моральних альтернатив, стирання загальнозначущих авторитетів призводить до ускладнення морального вибору, що з новою силою актуалізує питання тлумачення норм. О. І. Бродський наполягає на тому, що сучасна культурна ситуація характеризується появою в різних сферах діяльності (політиці, економіці, екології, інформатиці, генетиці, медицині та ін.) нових, невідомих попереднім поколінням моральних проблем, вирішення яких не можна досягнути шляхом дедуктивного виведення нових вимог зі старих моральних постулатів.

Сьогодні поняття "нормативне поле" охоплюється великий спектр проблем людини, її індивідуального, соціального й духовного існування. На наш погляд, інтерес до нормативного поля пояснюється ще й поширенням різних субкультур. Поки простір норм однорідний, він не виділяється та не рефлексується. Як тільки протиставляються протилежні норми, або норми, що взагалі суперечать одна одній, відразу ж починаємо вести мову про простір нормативного існування. Теорія субкультур – один із засобів опису явищ культурної диференціації сучасного суспільства. Сфера екстернальної (для домінуючої в суспільстві) культури включає взагалі безліч різних субкультур й усі вони екстернальні в тій мірі, у якій їх внутрішні цінності протиставлені загальноприйнятним у суспільстві.

Поняття нормативного поля дозволяє визначити соціокультурну ситуацію, знаходячись у якій людина стає суб'єктом права. Кожен закон може бути розглянутий з точки зору аналізу елементів нормативного поля, що робить інтерпретацію юридичної норми більш змістовною. Нормативне поле не є назавжди чітко визначеним. Воно постає як система, що постійно змінюється, й ці змінення залежать

від сьогоденної ієрархізації соціальних норм, від переважної цінності абсолютних моральних норм над раціональними, чи навпаки, від соціокультурної ситуації в суспільстві. Дійсно, причини виникнення і існування правової норми і її конкретної текстуальної форми криються не тільки в правовій свідомості, але і в об'єктивних закономірностях суспільного розвитку, що свідчить про формування правової норми людьми і для людей, які усвідомлюють і сприймають її в певному культурному контексті. Розглянемо це положення детальніше.

“Чи може закон бути несправедливим?” – так ставить питання М. В. Попович. І відповідає на нього: “Інтуїтивно кожен відчуває, що може. Отже, крім права ще є і відчуття справедливості, яке дозволяє оцінювати закони” і воно також присутнє в нормативному полі. Такі загальнолюдські цінності як свобода, справедливість, рівноправність, гуманізм є одночасно і правовими цінностями, включеними в конституції держав і відповідні законодавчі акти. У той ж час виражені в законах “юридичні формули об'єктивно ставлять складну філософсько-правову проблему їх адекватності реальної справедливості або, можливо, навпаки, експлікації прихованого в них антигуманого значення. Отже, поняття “закон” і “справедливість” розлучаються. Дійсно, якби не існувало деяких незмінних моральних норм і, в наслідок цього, у людей було б відсутнє етичне почуття, то слово “несправедливий” було б абсолютно безглуздом. У так випадку існував би лише юридичний закон.

Р. Декларатив описав декілька правил моралі. Про одне з них читаємо: "Моїм третім правилом було прагнення завжди перемагати скоріше себе, ніж долю, і змінювати скоріше свої бажання, аніж порядок світу, і взагалі привчати себе до думки, що немає нічого такого, що було б цілком у нашій владі, крім наших думок... Одного цього, здавалося, досить, щоб перешкодити мені в майбутньому бажати чого-небудь недосяжного для мене й у такий спосіб зробити мене задоволеним, тому що наша воля, звичайно, прагне бажати того, що, по нашому розумінню, так чи інакше можливо".

Таким чином, особистість рефлексує норми й ментально взаємодіє з нормативним полем: є люди, які підлаштовуються під уже існуючі норми, а є такі, які хочуть змінювати нормативне поле під себе. О. В. Гаман-Голутвіна розмежовує політичну і приватну моралі. За її положенням, політична мораль, на відміну від моралі приватної, є ситуативною, не допускаючою апріорних рішень. Іншими словами, насильство існує, а яка його припустима міра, – відповідь на це питання можливе лише в конкретному контексті: дії, осуджувані в одних ситуаціях як агресія, в інших можуть визнаватися як моральні.

З усього вище сказаного можна зробити наступні висновки:

1. Введення категорії «нормативне поле» в наукову термінологію логічно визначено як станом масової свідомості, так і об'єктивними процесами, що відбуваються в суспільстві.

2. Нормативне поле нараховує сукупність різних норм: моральних, релігійних, правових, психологічних, соціальних, політичних, культурних тощо. Таким чином, зміст категорії «нормативне поле» ширший за зміст термінів «правове поле» й «законодавче поле», які є видовими поняттями до родового поняття «нормативне поле».

3. Актуальність дослідження нормативного поля пов'язана з наявністю в суспільстві множинності субкультур, а правового поля з активним процесом законотворчості.

4. Конфліктуючі системи цінностей викликають появу в нормативному полі суперечних ціннісних структур, що на психологічному рівні вимагає активного самовизначення особистості, а в правовому полі врахування інтересів усіх соціальних груп.

5. Вважаємо недоцільним розглядати сукупність різних нормативних полів, а необхідним розглядати єдиний простір нормативного поля з множинною мережею антиномій.

І. І. Онищук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, кандидат юридичних наук

ПРАВОВИЙ МОНІТОРИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ДОГМАТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ І ТЕОРІЇ ПРАВА

Стратегія розвитку України в умовах удосконалення всієї системи державного будівництва та управління, забезпечення національної безпеки вимагає налагодження роботи в сфері впорядкування правової системи, практики застосування законодавства. Тільки на цій основі можуть успішно розвиватися правова держава, проходити адміністративна реформа, здійснюватися перетворення в управлінні різними формами власності. Без впорядкування правової системи не можна забезпечити підвищення ефективності публічного та приватного управління, правової культури всіх структур суспільства, правосвідомості законодавців та всіх громадян України.

Питання теорії та практики правового моніторингу досліджують більшою мірою зарубіжні вчені, зокрема Ю. Арзамасов, І. Бачило, Д. Горохов, І. Жужгов, С. Миронова, Ю. Тіхоміров, Д. Шнайдер, А. Щеглова. До когорти українських учених-дослідників правового моніторингу можна віднести Ю. Градову, О. Зайчука, В. Косович, О. Копиленка та ін.